

Egy megigazulás története

(Az Ivan Iljics halálának bibliai vonatkozásai)

„Egyszerre egy ismeretlen erő mellbe vágta, oldalba vágta, még jobban elfojtotta a lélegzetét; Ivan Iljics bezuhant a lyukba és ott, a lyuk végén, valami megvilágosodott. Az történt vele, ami utazáskor a vasúti kocsiban, amikor az ember azt hiszi, hogy előremegy, pedig visszafelé halad, és egyszer csak fölismeri a haladás igazi irányát.

Igen, mindez nem az volt, ami kellett — gondolta —, de nem baj. Meg lehet tenni azt is, ami kell, Mi az, ami kell? — kérdezte, és hirtelen elcsendesedett.

Ez a harmadik nap végén történt, egy órával a halála előtt. Ugyanakkor a kis gimnazista halkán belopózott apjához és megállt az ágya mellett. A haldokló kétségbeesetten üvöltött, és karjaival hadonászott. Keze véletlenül a kis gimnazista fejére hullott. A kis gimnazista megragadta, ajkához szorította, és sírva fakadt.

Ivan Iljics pedig ugyanakkor nagyot zuhant, meglátta a fényt, és megvilágosodott előtte, hogy az élete nem az volt, aminek lennie kellett volna, de ezt még helyre lehet hozni. Azt kérdezte magától, mi az, ami *kell*, és feszülten figyelt magában a válaszra. Ekkor megérezte, hogy valaki csókolgatja a kezét. Kinyitotta a szemét, és megpillantotta fiát.”

Az *Ivan Iljics halálának* gazdag szakirodalma mindezekig viszonylag kevés szót ejtett azokról a nyilvánvaló allúziókról, melyek az elbeszélés és a Biblia egyes részei között fennállnak.

Az *Ivan Iljics halálának* eseménytörténete, a főhős életének a belső monológok révén megismert önértelmezése, a Biblia, ezen belül az Újtestamentum egyes részeinek konkrét kijelentésein alapszik. A tolsztoji életműben a *Feltámadás* mellett az *Ivan Iljics halála* az a mű, ahol talán a legszorosabb a viszony, a tétel — a felhasználás, s érvényesíteni kívánt bibliai vonatkozás —, s az annak vonzásában megfogant szépirodalmi alkotás között.

Tolsztoj elbeszélése: *a megigazulás története*. A megigazulás bibliai fogalom, lényegét a páli levelek tartalmazzák. Pál apostolnak a *Rómabeliekhez írt levelében* olvassuk: „Avagy nem tudjátok-e, hogy akik megkeresztelkedtünk Krisztus Jézusban, az ő halálában keresztelkedtünk meg? Eltemettünk azért ő vele együtt a keresztség által a halálba: hogy miképpen feltámasztott Krisztus a halálból az Atyának dicsősége által, azonképpen mi is új életben járjunk.” (Róm 6,3-4)

A kereszthalált szenvedett Krisztus azzal, hogy minden bűn büntetését magára vállalta, hatalmas esélyt biztosított az embernek a bűntelen életre. Amikor a Biblia azt mondja, hogy valamennyien Krisztus halálában keresztelkedtünk meg, az alatt azt a bűn nélküli állapotot érti, melybe Krisztus keresztáldozatkor került az emberiség. Az esély a bűn nélküli életre Krisztus halálával és feltámadásával adott volt, s minden ember számára megnyílt annak a lehetősége, hogy

„új életben járjon”. Az evangéliumok tanításában az irgalomnak a gyakorlása, az egymás irányába odahajló részvétel és szeretet az az erő, melynek birtokában az ember alkalmassá válik a keresztényi életre.

Ivan Iljics, mint törvényszéki bíró, hivatali pozíciójának megfelelően a törvényt, a paragrafust képviselte, s magánéletében is csak annyit engedett meg magának, amennyit a környezete megengedett neki. Mindig igazodott: „...szigorúan teljesítette azt, amit kötelességének tekintett, kötelességének pedig mindazt tekintette, amit magas állású személyek annak tekintettek.” Élete végén, halálos betegségben dőbber rá a valóságra: egy olyan világ szabályrendjét fogadta el, melynek nem volt erkölcsi értéke.

Az a környezet, melyben Ivan Iljics mozgott, hit, remény és szeretet nélküli volt; a keresztényi életnek pontosan az a hármasság attribútuma hiányzott belőle, melyről Pál apostol értekezik a *Korinthosziakhoz írt első levelében*. Ivan Iljics nem volt rossz ember, de Tolsztoj az evangéliumokból és a páli levelekből kiindulva pontosan azt akarta megírni, hogy lehet elkövetni hibákat akkor is, ha az ember nem szándékosan követi el azokat, s lehet velük leélni egy életet. Ivan Iljics életéből szándékosan azokat a mozzanatokot emelte ki, melyek a Biblia kijelentéseivel ellenkező tartalmúak. Pál apostol írja a *Rómabeliekhez írt levelében*: „És ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem változzatok el a ti elméteknek megújulása által, hogy megvizsgáljátok, mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarat.” (Róm 12,2)

Ivan Iljicsről fontosnak tartotta Tolsztoj elmondani, hogy a világhoz szabta magát, hogy „úgy folyt az élete, ahogyan hite szerint folynia kellett: könnyedén, kellemesen és illendően”. Mint a legtöbb ember, ő is praktikus viszonyult a világhoz, olyan normákhoz igazodott, melyet minden fogyatékoságával együtt illet elfogadnia, mert társadalmi helyzete ezt követelte meg tőle. A létező való viszonyulásnak ez a módja észrevétlenül oltotta ki belőle az élet mélyebb megismerésének igényét. Egész helyett elfogadta a részt, s a résznek az elfogadása, a résszel való együttélés megtartotta annak illúziójában, hogy teljes emberi életet él.

Abban a kérdésben, hogy mikor, az élet mely szakaszában történjék meg a változás, a megigazulás, a Biblia nem foglal állást. Egy biztos: még a földi életben kell, hogy végbemenjen az ember egész lényét átforgató számvetés. A Lukács *Evangéliumából* ismert példázatban egy fiú megigazulásának történetével találkozunk, akinek volt ereje szakítani korábbi tékozló, parázna életével, hogy meghalva a bűnnek, új életre támadjon fel. Saul, a buzgó, fanatikus farizeus, a keresztény gyülekezetek üldözője, az *Apostolok Cselekedetei* szerint fiatal férfi korában hallja a szót, melynek hatására megtér és Krisztus törvényében jár.

Egyetlen olyan esetet említ az *Evangélium*, amikor a megigazulás a földi élet legvégső határán történik meg, s ez, a Golgota-jelenetben a jobb lator megtérése.

Az evangéliumok közül egyedül Lukács *Evangéliuma* szól ennek a latornak a megigazulásáról. A keresztre feszítés ideje alatt Krisztus feltétlen hívein kívül ez az egy névtelen gonosztevő ért meg valamit Krisztus áldozathozatalának jelentőségéből.

Ez alatt a viszonylag szűk idő alatt, ennek a latornak a lelkében gyökeres változások mentek végbe. Látott maga előtt egy embert, aki alázattal fogadta el hóhérai kezéből a halált, megértve és felmentve őket: „Atyám bocsásd meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek” (Lk 23,34). Látott egy embert, aki úgy fogadta a halált, mint aki már jó előre várta volna ezt a véget, mint aki készült volna rá. Katartikus erejű, villanásszerű benne a felismerés: az Isten fia függ a

keresztfán. Fizikai szenvedésénél csak az erkölcsi lehetett nagyobb, hogy amíg ő és társa méltó büntetésüket veszik el fent a kereszten, a középső megfeszített „semmi méltatlan dolgot nem cselekedett” (Lk 23,41). Agóniájában, Krisztus áldozatvállalásának villanáserejű felismerésében, saját életének megrázkódtató átértelmezése is végbemegy lelkében. Egy átalakult, magába szállt ember kéri Krisztust ezután: „emlékezzél meg én rólam, mikor eljön a te uralmad” (Lk 23,42). És megéri, még földi élete utolsó pontján, a még tudattal megélt haldoklásban, hogy kegyelemben részesül: „Bizony mondom néked: ma velem leszel a paradicsomban” (Lk 23,43).

A lator erőszakos halállal halt meg, Ivan Iljics életét halálos kór morzsolta szét, de maga a mozzanat, hogy tudniillik mindketten életük legvégső óráiban igazulnak meg, azonos. A törvényszéki bíró Tolsztoj elbeszélésében nem volt gonosztevő, de mint a jobb lator, ő is saját hite szerint élt, mely csak halála előtt világosodott meg előtte. Ennek az önvizsgálatra késztető megvilágosodásnak legfontosabb felismerése, hogy az élete nem az volt, aminek lennie kellett volna. Ez a felismerés eleinte igen lassan tudatosul benne, s életének nagy erkölcsi szenvedéssel párosuló elutasítása, régi énjének fokozatos feladását követeli meg tőle. Ez az átalakulási folyamat a mind nagyobb kínokkal együttjáró vég felé közelítve felgyorsul. Még a megvilágosodás előtt, már a betegség végkimenetelének tudatában Ivan Iljics Istentől várja a magyarázatot szenvedéseire. „Miért tetted ezt velem?” — kérdezi kétségbeesetten — „Miért juttattál idáig? Miért kínoz ilyen rettenetesen?” A kérdések a 22. zsoltár második versének alaphangját involválják, a magárahagyatottság jajszavát, és szinte szövegszerű egyezéssel Jób szavait idézik fel, annak megpróbáltatásaiban.

A fájdalomai, szenvedései mélyére került Ivan Iljicsnek megadatik a felismerés, hogy az élete nem az volt, aminek lennie kellett volna. Az a világ, melyben az ő élete is folyt, nem tudott, vagy nem akart tudni annak a másik világnak a törvényéről, melynek alapja a szeretet és az irgalom. A megbontott kronológia révén, már a mű elején, a gyászszertartási jelenetben nyilvánvalóvá válik az Ivan Iljics környezetét alkotó világ hazugsága, részvétlensége, melynek hamis értékrendjével oly gyakorta azonosult. Az elrontott élet felismerésével egyidőben Ivan Iljicsben megmozdul a vágy, a szándék, hogy talán „meg lehet tenni azt is, ami kell”.

Azt is tudjuk, hogy mindez a harmadik nap végén történik, azon a napon, mely a evangéliumokban a nagyszombatról vasárnapra virradó éjjelt jelöli, vagyis Krisztus feltámadásának időpontját. A feltámadás napjára való utalás az újjászületés tényét erősíti meg.

Megigazult életének utolsó fellobbanásában Ivan Iljics szeretettel és részvétellel öleli pillantásába fiát és feleségét, az asszonyt, kitől fokozatosan hidegült el az évek során, s kinek közelségét alig titkolt gyűlölettel viselte betegségé idején.

„Szemével intett a feleségének, fiára mutatott, és így szólt:

— Vidd ki...sajnálom...téged is... — Még azt akarta hozzátenni: — bocsáss meg —, de ehelyett azt mondta: — Bocsáss el! — és nem lévén már ereje, hogy kijavítsa, csak legyintett, abban a tudatban, hogy akinek meg kell értenie, úgyis megérti.”

Az idézett szöveg filológiai elemzése, az eredeti szövegnek a műfordítással való összevetése alkalmat ad az eredetiből nem következő, a magyar fordításból ugyanakkor természetesen adódó bibliai párhuzam megemlítésére.

Arról van szó, hogy a fordító Szöllösy Klára azonos jelentésű, de két különböző igekötővel ellátott igének fordította a kiragadott szövegben szereplő „prosztyni” és „propusztyni” igealakokat. Így kerül a feleségétől búcsúzó Ivan

Iljics számára a „bocsáss meg” és a „bocsáss el” változat. Tolsztoj szövegében az első igealak pontos jelentése „bocsáss meg”, abban az értelemben, hogy „nézd el a vétkeimet”, „ne neheztelj rám a hibáimért”, (ti.: tévedő ember vagyok magam is); míg a „propusztjyi” jelentése „engedj elmenni”, „ne állj az utamba”; Ivan Iljics ajkáról a már korábban elhangzott kérés: „Az Isten szerelméért, hagyj nyugodtan meghalni”.

Az elbeszélés kiváló fordítója feltehetően maga is számolt a mű nyilvánvaló bibliai konnotációjával, csak így kerülhetett sor szövegértelmezésében a „bocsáss meg” alak mellett a „bocsáss el” véglegesítésére. Ezen a ponton egy konkrét evangéliumi allúzió jelentkezett a fordító számára. A „bocsáss el” alak ugyanis a Lukács evangéliumban jelenik meg, egy megélt, bevégzett élet zárszavaként. A Lukács evangélium szól egyedül arról a templombeli jelenetről, amikor Mária és József, alávetve magukat a mózesi törvénynek, bemutatják gyermeküket a jeruzsálemi templomban. Az egybegyűlt papok között ott van egy idős ember, Simeon, kiről megjegyzi az evangélium, hogy igaz és istenfélő volt, s akinek az jelentetett ki „a Szent Lélek által, hogy addig halált nem lát, amíg meg nem látja az Úrnak Krisztusát” (Lk 2,26). Simeon karjába veszi a gyermek Jézust, és hálát ad Istennek: „Mostan *bocsátod el*, Uram, a te szolgádat, a te beszéded szerint, békességben. Mert látták szemeim a te üdvösségedet, amelyet készítettél minden népeknek szeme láttára” (Lk 2,29—31).

A már egyszer leírt „bocsáss meg” alak mellé, az evangélium Simeon-történetének ismeretében, így kerülhetett tehát önkéntelenül adódóan is a kifejezés: „bocsáss el”. Míg az orosz Bibliában az „otpusztjityi”, „elengedni”, „elbocsátani” jelentésű ige szerepel Simeon mondatában, az eredeti Tolsztoj-szövegben az „engedj utamra”, „hagyj elmennem” jelentésű „propusztjyi” ige áll. Az idézett részlet pontos fordítása tehát a következő: „Szemével intett a feleségének, fiára mutatott és így szólt: — Vidd ki...sajnálom...téged is... — Még azt akarta hozzátenni: bocsáss meg, de ehelyett azt mondta: ne állj az utamba (hagyj elmennem) és nem lévén már ereje, hogy kijavítsa, csak legyintett, abban a tudatban, hogy akinek meg kell értenie úgyis megérti”.

Az eredeti szöveg szerinti értelmezésben Ivan Iljics búcsúzása kicsiben megismétli saját megigazult énjéhez és életéhez való viszonyát. Ahogy a konkrét cselekvés szintjén már nem tudja megváltani magát, úgy lesz képtelen a meghitt, engesztelő búcsúzó kimondására. Ahogy egyszerre egész életének tevőleges átalakítására megmozdul benne a szándék, úgy erősödik meg benne a vágy is, egy mindent lezáró, mindent elrendező búcsúzás megtételére. Am a földi létből kifelé sodródó test és élet mindennek megvalósítására már alkalmatlan. De ott van a kegyelmi ajándék, a hit abban, hogy „akinek meg kell értenie, úgyis megérti” őt, hogy az elköszönés szándéka a megítélésben előnyben részesül, hogy van valaki, aki számon tartja az ő igyekezetét. Tisztában van a lelkében végbement változás nagyságával, tudja, hogy fizikai, erkölcsi szenvedése értelmet kapott a megigazulásban.

A törvényszéki bíró számára a megigazulás lehetővé tette, hogy a biológiai létezés legvégső határán, az evangélium szavai szerint, „levetkezze ama régi élet szerint való ő embert” (Ef 4,22) és — megint csak Pál apostol szép kifejezésével élve — megnyílt annak távlata, hogy az élet, mely a lélekben kezdődött el, ne a testben fejeződjék be.

„— Vége — mondotta valaki fölötte.

Ivan Iljics meghallotta a szót, és elismételte a lelkében.

— Vége a halálnak — mondta magának. — Nincs többé.”